

nification, intersubjectivity, repetition, stereotype, clearness. As a set of temporal and topological human experience the everyday life is realized in the space-time coordinates. The main functions of everyday life are preservation, survival, reproduction of human, society and culture. At mediation of everyday life, stability of society and broadcast of socio-cultural experience is achieved, but a sphere of uneveryday life provides innovations and socio-cultural transformations.

Key words: everyday life, life-world, the social reality, repeatability, communication, intersubjectivity.

Стаття надійшла до редколегії
27.11.2014 р.

УДК 930.1: 141.1

Оксана Сільвестрова

Проблема здійсненності та нездійсненності цілей у філософсько-історичному розумінні

Зроблено спробу у філософсько-історичному контексті розкрити проблему здійсненності та нездійсненності цілей. Наголошено, що цілі та можливість їх здійснення, так само як і причини нездійсненності, можуть аналізуватися лише з позицій сучасності і є частиною сучасного світосприйняття. Звернено увагу і на те, що проблема нездійснених цілей актуалізується у кризові періоди та переламні епохи розвитку суспільства.

Ключові слова: історія, сенс, ціль, здійсненність, нездійсненність, утопія, суб'єкт, об'єкт, пізнання, ймовірність, омана, розуміння.

Постановка наукової проблеми та її значення. Дослідження загальних проблем історичного розвитку суспільства тісно пов'язані з питанням здійснення та нездійснення поставлених цілей. Адже сама людина є початком і завершенням всіх цілей, а людство постійно стикається із проблемою визначення понять «ціль – здійсненне – нездійсненне». Історичні події, що відбувалися з найдавніших часів і до наших днів, призвели до того, що утопічні, а часом і хибні цілі люди використовують у найрізноманітніших формах як основу для «підкріплення» влади, починаючи з критики і переоцінки минулого і теперішнього, а потім переходячи і до їх заперечення. Якщо ж поширити такий підхід на проблему цілі та її результатів, то хаос у всіх сферах може призвести до знищення людського співжиття. І у цьому «вогні» віри, дій, подій змінюється все, окрім назавжди втрачених мільйонів життів і зламаних доль. Найстрашнішим тут є те, що ця сплата за ілюзії, утопії, позірності конкретно-історичних ідей, часто зовні привабливих цілей використовується й сьогодні.

Оскільки бажання людей є надзвичайно різноманітними, то вони мають і неоднозначний вплив на всі види їх діяльності. А тому життя, як зазначав Н. Макіавеллі, все ж дозволяє людині небагато, тому вона постійно незадоволена досягнутим і пересичена тим, чим володіє. Саме це змушує її ганити сучасне, хвалити минуле й прагнути до невідомого майбутнього навіть тоді, коли до цього немає жодних розумних обґрунтувань [5, с. 255].

У публікаціях на зазначену тему досить часто трапляються непорозуміння, пов'язані з нечітким визначенням поняття «нездійсненності», а також з використанням його лише в негативному трактуванні. Але варто зауважити, що це поняття, хай і неповною мірою, використовується у соціально-політичному, релігійно-побутовому та інших аспектах. Ми спробуємо виділити окремі суттєві моменти філософсько-історичного ракурсу зазначеної проблеми:

- 1) дослідження найбільш загальних питань, які пов'язані з історією людини;
- 2) аналіз найбільш загальних питань «нездійсненності», які досить часто подаються як «можливість» та «позірність». Проте поза увагою залишається проблема суб'єкта (особи, а не мас) з філософсько-історичного погляду;
- 3) нечітко визначається характер «нездійсненої цілі». Формально-теоретично питання розглядається лише з гносеологічного погляду. Але оскільки суспільство впливає на людину, а вона – на нього, то нездійсненність у усіх її аспектах набуває найширших соціальних характеристик;

4) дослідження загальних і суттєвих проблем суспільства тісно пов'язані із здійсненням та нездійсненням цілей. Сама людина є початком і завершенням всіх цілей. Творчість тут виступає не абстрактним, а конкретним духом;

5) фактично здійсненність–нездійсненність цілей є «нескінченною неймовірністю» реального історичного життя людини;

б) у такій ситуації наша спроба пов'язана лише з проблемою подолання «зацикленості» свідомості на позитивному. Тому засобами досягнення зазначеної мети обрано виявлення аналогії, меж та відмінностей між вказаними поняттями.

Мета і завдання статті: 1) спробувати розкрити філософсько-історичні причини та умови нездійсненності цілі; 2) через абстракцію показати нездійсненність, коли в суспільстві включається «замаскований ефект», привнесений конкретними соціально-політичними обставинами; 3) показати «внутрішні властивості» філософсько-історичного розуміння нездійсненності цілі; 4) охарактеризувати нездійсненність цілі як спроби пошуку іншого знання – типового для соціальної практики у кризових ситуаціях. Адже вони реально існують, як для практики, так і для теорії. Думки – це постійний пошук і спроби відкрити «інше-нове»; 5) розкрити принциповий характер постійного «іншого-нового» за рахунок прогнозування майбутніх результатів; 6) у ситуаціях «ніби можливого результату» спробувати розкрити суперечності та критичну характеристику «невизначеності нездійсненого» [4, с. 88].

Аналіз досліджень цієї проблеми. Досить давно сформувалися, спочатку на релігійно-побутовому, а потім і на соціально-політичному ґрунті, уявлення про історію та її цілі як такі, що дають людям певні уроки, вчать орієнтуватися у швидкоплинних подіях і в яких ніби «акумуляується» конкретний досвід людства. Проте реальне життя доволі часто суперечить теоретичним положенням. У цій ситуації, на нашу думку, актуальні слова Е. Фромма: «Колосальна сила волі до руйнування, що простежується в історії людства і свідками якої ми стаємо в наш час, міститься в природі людини, яка потребує щось творити. Бажання руйнування виникає тоді, коли не може бути задоволення щось творити. Задоволення потреби у творчості веде до щастя, руйнування веде до страждань, передусім, для самого руйнівника» [9, с. 458]. Адже інші стереотипи світосприймання формуються в умовах радикальних змін, коли локальна структура історичного процесу починає «відходити» від власного минулого, трансформуючись у світову. Плеяда європейських мислителів, зокрема Й. Гердер, Г. Гегель, К. Маркс, О. Шпенглер, Ф. Ніцше, М. Бердяєв, М. Бубер, М. Блок, А. Гелен, В. Дільтей, М. Шелер, К. Ясперс, Г. Арндт, Ф. Фукуяма та ін. намагалась зазначену проблему відобразити через еволюцію філософсько-історичної думки.

Емпіричне розуміння цілі найперше було пов'язане із використанням найпростіших знарядь праці, що передбачало елементарну відмінність «цього» від «заради цього». Вже в античній натур-філософії цілі почали розглядатися у зв'язку з ідеєю «Світового Розуму» («Нус» – розум, думка, дух). Дещо пізніше ця проблема стала визначатися як вияв свідомості і самосвідомості в Космосі, людині, як принцип інтуїтивного знання на відміну від дискурсивно-розумового. Перші тлумачення поняття «Нус» намітилися вже в елейській школі, в Анаксагора, частково у Платона, проте найбільш повно його розглядали Арістотель, Ксенократ, Плотін, Ямвліх, Прокл [2].

До поняття цілі як людської діяльності звертався і Сократ (приватна, кінцева, поступок, загальна, розумова, нереалізована, безпосередня ціль, межа блага тощо). Платон спробував пов'язати етико-філософські положення Сократа з концепцією ідей і обґрунтуванням божественного блага як найвищої цілі буття. Суттєво інакше, ніж Сократ і Платон, розуміння цілі визначив Арістотель, з онтологічного погляду – як вчення про причини буття, а також розвинув положення про кінцеву ціль як причину. Для Стагіріта ціль виступала тим, заради чого «ніщо» існує чи здійснюється: око існує для того, щоб бачити, листя – заради захисту плоду. Сам же організм, як ціле, може бути зрозумілим як своєрідна ціль заради себе. Тому живе має в собі внутрішню ціль буття (ентелехію) – здійсненність, завершеність, те, що маю. Фактично, за Арістотелем, це сутність матеріальної, формальної, діючої цілісних причин [1, с. 95–97, 101, 145]. Пізніше ці положення використали Августин Блаженний, телеологи, послідовники ідеї «свободи волі».

У різних варіантах ідею «внутрішньої цілі» застосували Ф. Бекон, П. Лаплас, Г. Лейбніц, І. Кант, Й. Фіхте, Ф. Шеллінг, Г. Гегель, Л. Фейєрбах, Е. Гуссерль, К. Маркс та ін. Отже, основні принципи вивчення цілі та її результатів почали активно досліджувати з періоду Нового часу, зрозуміло, на

основі використання досягнень мислителів попередніх епох. Пізніше ці ідеї конкретизували стосовно інваріантності та темпів соціально-історичного прогресу, уточнили та отримали іншу інтерпретацію у нових вимогах суспільства.

Нові стереотипи світосприймання формуються в умовах радикальних суспільних змін, коли локальна структура історичного процесу починає «відходити» від власного минулого, трансформуючись у світову.

Одночасно започатковується екзистенційне розуміння понять «ціль – здійснення – нездійснення»: на фоні пануючого відчуження починає формуватися «тривожна інтуїція». І навпаки, в перехідну епоху (хоча майже кожному епоху чи її період можна називати «перехідними») людина виявляє свої цілі, бажання, оптимізм, мужність, зраду, байдужість тощо. Все залежить від того, чому люди надають пріоритети – Логосу, Софії, Богу, природі, суспільству, економіці, владі тощо. Зрозуміло, що подібні підходи не існують в ідеальному вираженні, а співіснують і доповнюють один одного. Це зумовлено завданнями, що змушують людей прагнути власного розуміння порядку у зрозуміло-привабливому своєму світі.

Виклад основного матеріалу та обґрунтування отриманих результатів дослідження. У зазначеному аспекті основним виступає відображення світу, найперше його соціальних проблем, і пов'язується не лише з позитивними характеристиками, а й із його критикою. А якщо до цих питань додаються людські уявлення про краще майбутнє, то проблема теоретичних узагальнень на особистісному і суспільному рівнях проявляється як «здійснення нездійсненності», «ілюзії», «бажане майбутнє», «утопія» тощо. На нашу думку, поняття «нездійсненність» та «утопія» мають багато спільного, і все ж між ними не можна ставити знак рівності. Утопія пов'язана з мріями і бажаннями, а нездійсненність – із реальними розчаруваннями. Такі теоретичні позиції різною мірою використовувалися в межах європейської філософсько-історичної культури. Причому особливо ретельно слід визначити справжню чи ймовірно-бажану мету, від якої треба чітко відрізнити ті окремі цілі, що є лише засобами, сходинками на шляху до мети. Якщо ми будемо ігнорувати цю різницю, то нам вже не треба буде запитувати, чи сприяють окремі цілі досягненню остаточної мети, а отже ми не зможемо діяти раціонально. У царині політичної діяльності ці принципи вимагають, щоб ми визначали власну політичну мету чи ідеальну державу, перш ніж здійснювати якісь практичні кроки. Тільки визначивши цю остаточну мету, принаймні, у вигляді чорнового ескізу, тільки отримавши «щось подібне» до суспільства, якого ми прагнемо, – лише тоді ми можемо розпочати обмірковувати найкращі шляхи і форми його втілення, а також накреслити плани практичних дій [6, с. 179].

Однак постановка цілей та проектування їх наслідків тісно пов'язані з проблемою «добро – зло». «Демонічні сили» або «добрий диявол» заважають людині впоратися із неконтрольованою активністю суб'єкта. Ця ідея отримала широкий відгук у сучасних мислителів у формі позицій «утруднення людства». Так, М. Хайдеггер одним із перших сформулював ідею своєрідної тріади: «те, що має статися, – те, що відбулося – теперішність». Сучасна людина володіє значним запасом знань, проте їй досить важко відповісти на ті конкретні проблемні цілі, що постійно з'являються на «виклики» свого часу. Саме ідея «проникнення», а потім вже її «здійснення» чи «нездійснення» перебувають у діалектичній єдності. Протилежні погляди на одні і ті ж явища постійно змінюються в процесі «привласнення світу» і кожна «нова» («інша») теорія не може бути простим продовженням попередньої, а виступає її діалектичним запереченням. І якою б вона не була свого часу, все ж у ній своєрідно обстоювалися і обґрунтовувалися певні цілі, можливо, не зовсім зрозумілі для нас. Адже два світи – суспільний та індивідуальний – постійно перебувають у конкретно-історичних умовах зі своїми запитами. Саме тут відбувається поєднання життєвого досвіду, знань, традицій, ідеології, релігії тощо із власним розумінням світу, цілей, їх здійснення чи нездійснення. Лише варто пам'ятати, що до ідеалу єдності ми можемо наблизитися за допомогою зростаючої багатообразності [7, с. 127].

Слід розрізнити істинні та уявні цілі, які здебільшого в майбутньому можуть виявитися і нездійсненими. Так, російський релігійний мислитель XIX ст. М. Федоров вважав уявним особистий життєвий успіх тирана, істинний же успіх цілі пов'язував із життям народу. Адже політика і влада об'єднані не з часом правління чи задоволення амбіцій, а з підвищеною відповідальністю, де власний успіх чи неуспіх відступає перед загальною справою. Лише праця, натхненна ідеєю практики, може привести до пізнання суспільства та його радикального перетворення [8, с. 426–427, 531–533].

Джерелом нездійсненності виступає зло, а тому закон здійсненності пов'язується з добром, якому досить важко це зло долати. Згадаймо релігійне поняття гріхопадіння в християнстві. На думку

М. Бердяєва, зло, як і брехня, майже не вивчається в теоретичній думці, а лише характеризується як елемент духовності людини чи суспільства. При цьому варто враховувати, що мова йде не про брехню, яка виступає правилом зла і впливає на нездійсненність, а про брехню, що проявляється в ім'я добра, як здійсненність.

Виходячи з досвіду історії (який часто, на жаль, нічому не навчає людство), все ж можна стверджувати, що не варто заподіювати зло заради сумнівного ефекту в майбутньому, бо «все стає на круги своя». І це майбутнє, ймовірно, і не оцінить його. Адже не всі наслідки наших дій можна визначити як цільовий успіх чи неуспіх сьогодні, або чекати, що вони проявляться завтра, а тому не варто тішитися реальними історичними перетвореннями свого часу і характеризувати їх як унікальні. Адже в майбутньому такі перетворення можуть призвести як до прогресу, так і до втрати ілюзій. Фактично це не пошуки способів виходу з критичної ситуації, а просте бажання утримати своє розуміння теперішнього за допомогою фантастичних ілюзій, ілюзорних цілей, де основним елементом виступає політико-економічний егоїзм та насильство.

Виникає питання: наші здобутки можна вважати здійсненням чи нездійсненням поставлених цілей? Якщо стосовно технічного прогресу немає заперечень, то щодо суспільно-політичного та духовного стану людства є багато невирішеного. Ідея майбутнього виступає фіксацією, що застосовується лише до дій сучасного, де з найбільшою, але не абсолютною, впевненістю увага звертається на досвід. І хоча ми говоримо про розсудливість, коли результати відповідають нашим очікуванням, однак за сутністю це лише деякі передбачення майбутнього стану чи відповідь на виклики життя. Таким чином, відбувається своєрідне формування поглядів на ціль, її здійснення чи нездійснення на основі особистісно-екзистенціальних образів, які формуються під впливом соціального життя чи нав'язуються інформаційними джерелами. У подальшому розвитку цілі набувають характеристик не лише діалектичності, а й метафізичності. Через останню формуються положення, що вже не збігаються з первісним розумінням цілі, і починається розвиток елементів її нездійсненності.

Вихід за межі буденності цілі означає «перенапруження», «перезавантаження» особистого буття. Саме в цій ситуації власна неповторність досить часто пов'язується з трагічністю, самотністю та бунтом. Буденний досвід дає змогу прорахувати ці можливі наслідки. В цьому твердженні є значна частка правди, але не вся. «Образ» цілі, у якому все ніби передбачено, прораховано наперед, чомусь не викликає особливої симпатії. Подібна ціль може бути «привабливо-корисною» для певної кількості людей. Життя змушує людей діяти розумно, але не зриватися у «безглузду марність». У ньому необхідна проблема «міри цілі» та розуміння її часткової нездійсненності навіть на початкових етапах.

Будь-яка нездійсненність цілі чи її елементів виступає своєрідною «річчю в собі» і виявляється в емоційно-психологічних характеристиках. Але це ще не все: знаходячи «себе в собі», вона постійно «маскується». Тому її «відшукування» залежить від багатьох факторів і проявляється через конкретні риси в неочікуваному вигляді, прагнучи поєднатися з попередніми нормами, традиціями, бажаннями та інтересами. Ось чому нездійсненність цілі часто призводить до відчуття трагічності чи розчарування. Чому це відбувається? Кожне теоретичне положення постійно змінюється під впливом соціально-економічного, політичного розвитку тощо, а елементи попередньої духовності, як певний консервативний елемент, «притосовуються» до змін із певним запізненням. Чим більш люди розвинуті інтелектуально та емоційно, тим сильніші їхні цільові колізії разом із стражданнями у всіх їх формах. Сучасне соціальне життя має сильні елементи інтелектуальної бідності (вульгарності, догматизму, лицемірності тощо). Проголошена боротьба за всезагальне щастя, рівність, братерство, свободу тощо поступово замінюється стандартним набором загальних фраз, які не відповідають дійсності. Саме межі різних соціальних духовностей в наш час є однією з причин кризи нездійсненності. Тут проявляються прагнення людей до абсолютизації, уніфікації своїх уявлень щодо «інакшості “Я”» в найширших її проявах. Руйнування ідеалів виступає необхідним елементом життя людства через властиву йому невпевненість. До того ж, влада, вирішуючи долі своїх, а часом і чужих народів, дуже часто байдужа до майбутнього. Так було раніше, так і зараз, коли все міняється швидко і калейдоскопічно – лідери, партії, гасла, прапори, свята, герої тощо – все, окрім одного: способу мислення. Суспільство і сьогодні перебуває в стані «руйнувати – не будувати», що врешті-решт призводить до зворотного [3, с. 11].

Висновки й перспективи подальших досліджень. Зрозуміло, що багатоманітність підходів до проблеми цілей, їх здійсненності чи нездійсненності аналізується в багатьох гуманітарних науках. Розуміючи цю проблематику у процесі соціального пізнання, необхідно враховувати, що її досить

часто використовують як певну ілюзію чи передбачення для виправдання конкретно-історичних прорахунків. Особливо це стосується політично-соціального нездійснення цілі, коли представники різних класів, соціальних груп, станів, окремі особи мають власні уявлення про свій суспільний лад, досягнення і прорахунки. При цьому потрібно враховувати і неоднозначність дефініцій «цілі», «здійснення», «нездійснення» і те, як конкретні представники суспільства пов'язані з різними його сферами. У цій ситуації критичне ставлення до минулого і сучасності наявне у кожному суспільстві. Суспільство завжди перебуває в стані постійного вибору, а отже і з бажаним результатом реалізації матеріально-духовних та інших перспектив. Зрозуміло, що з теоретичного погляду вибір цей безмежний, в реальному житті він завжди неповний. Але й у ньому можна виділити розуміння добра і зла, здійсненності і нездійсненності цілей, правди і кривди, справедливості і несправедливості, свободи і несвободи.

Однак із усіх людських ідеалів найнебезпечнішими є саме ті, якими надихаються, аби зробити людей щасливими. Такі ідеали неминуче призводять до спроб нав'язати іншим нашу шкалу «вищих» цінностей, щоб вони усвідомили, що є найбільш значущими для їхнього щастя, щоб, так би мовити, порятувати їхні душі. Все це призводить до утопізму і романтизму. Ми всі відчуваємо, що кожен міг би бути щасливим у чудовому і досконалому світі наших мрій. Зрозуміло, що якби ми могли любити один одного, то небо опустилося б на землю. Проте... спроби створити рай на землі приводили до створення пекла. Такі спроби викликають нетерпимість [6, с. 256].

Наш розум прагне «привласнити» здійсненність чи нездійсненність цілей, адже цілі постійно «пручаються» нашим сподіванням, а тому людина «схиляє голову» перед подібним розумінням цілей і їх результатів та «відмовляється» від свого права на критичну рефлексію. Нам відомо безліч різних катастроф, коли цілі ставали істиною і перетворювалися на єдино правильний шлях. Мабуть, настає той час, коли людство повинно навчитися переосмислювати факти минулого і більше звертатися до сучасного розуміння причин здійснення чи нездійснення цілей відповідно до власних вимог.

Джерела та література

1. Аристотель. Сочинения в четырех томах / Аристотель. – М. : Мысль, 1975. – Т. 1. – 550 с.
2. Асмус В. Ф. Античная философия : учеб. пособие / В. Ф. Асмус. – 2-е изд. – М. : Высш. шк., 1976. – 542 с.
3. Возняк В. С. Метафизика рассудка и разума: опыт несистематической критики / В. С. Возняк. – Киев : Ред. журн. «Самватас», 1994. – 340 с.
4. Гуссерль Э. Картезианские размышления / Э. Гуссерль ; пер. Д. В. Складнева. – СПб. : Наука ; Ювента, 1988. – 315 с. – (Слово о сущем).
5. Макиавелли Н. Рассуждения о первых декадах Тита Ливия / Н. Макиавелли // Человек: мыслители прошлого и настоящего о его жизни, смерти и бессмертии. Древний мир – эпоха Просвещения. – М. : Политиздат, 1992. – 461 с.
6. Поппер К. Відкрите суспільство та його вороги : пер. з англ. В 2 т. Т. 2 / Карл Поппер. – К. : Основи, 1994. – 494 с.
7. Трельч Э. Историзм и его проблемы : пер. с нем. / Эрнст Трельч. – М. : Юрист, 1994. – 719 с.
8. Федоров Н. Сочинения / Н. Федоров. – М. : Мысль, 1982. – 710 с.
9. Фромм Э. Пути из больного общества / Э. Фромм // Проблема человека в западной философии / пер., сост. и послесл. П. С. Гуревича. – М. : Прогресс, 1988. – 522 с.

Сильвестрова Оксана. Проблема осуществимости и неосуществимости целей в философско-историческом понимании. В статье осуществлена попытка в философско-историческом контексте раскрыть проблему осуществимости и неосуществимости целей. Отмечается, что цели и возможность их осуществления, так же как и причины их неосуществимости, могут анализироваться только с позиций современности и являются частью современного мировосприятия. Обращено внимание и на то, что проблема несбывшихся целей актуализируется в кризисные периоды и переломные эпохи развития общества.

Ключевые слова: история, смысл, цель, осуществимость, неосуществимость, утопия, субъект, объект, познание, вероятность, заблуждение, понимание.

Silvestrova Oksana. The Problem of Realizing and Unrealizing of Purposes in the Philosophical-Historical Understanding. The attempt in the philosophical and historical context to reveal the problem of realizing and unrealizing of purposes is made in this article. It is noted that the objectives and the possibility of their implementation, as well as reason to do so, can be analyzed only from the standpoint of modern times and is part of the modern world perception. Turned the attention on the fact that the problem of unrealizing purposes updated in crisis periods and critical epochs of development of a society.

Key words: history, meaning, purpose, realizing, unrealizing, the impossibility, utopia, subject, object, knowledge, probability, seduction, understanding.

Стаття надійшла до редколегії
19.11.2014 р.